

УДК 330.341.1(477)

О. А. ШАТИЛО

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ДО КОНТЕКСТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Проаналізовано термін “інновація” та визначено невідповідність його тлумачення сучасним реаліям. Досліджено стан інноваційної діяльності в Україні та вітчизняну законодавчу базу в зазначеній сфері. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавства в інноваційній сфері та стимулювання розвитку інноваційних процесів.

The analysis of term “innovation” is conducted, and disparity of its interpretation to modern realities is grounded. The innovative activity of Ukraine and domestic legislative base in the noted sphere are explored. The ways of improvement of legislation in an innovative sphere and stimulation of development of innovative processes are offered.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, спеціальні економічні зони, технологічні парки, глобалізаційні процеси.

Сучасний устрій глобальної економічної системи характеризується значним посиленням конкурентної боротьби. Поглиблюються процеси кооперації, інтеграції, спеціалізації товаровиробників як на окремих національних ринках, так і на міжнародному рівні вцілому. Особливе місце в глобальній економіці зайняли новітні технології та інновації, оскільки постійне оновлення виробничих процесів і власне продуктів є запорукою успішного функціонування в конкурентному середовищі. Яскравим прикладом викладеного є досвід “азіатських тигрів” – групи країн (Південна Корея, Сінгапур, Тайвань), які завдяки виваженій економічній політиці, іноземним інвестиціям та обраній інноваційній моделі розвитку змогли за короткий термін перейти від сировинних до індустріальних з переважаючою часткою наукоємної продукції у структурі виробництва. Зі здобуттям незалежності Україна активно включилась до світових процесів, у тому числі і економічних. Однак, незважаючи на високі стартові позиції, не вдалося провести докорінне оновлення основних виробничих фондів, реструктуризацію економіки, зменшення її енерго- та матеріалозатратності, а також перейти до інноваційної моделі розвитку. З огляду на викладене та з метою розробки пропозицій щодо вдосконалення національної інноваційної політики необхідно проаналізувати чинну систему впровадження інновацій і дослідити особливості вітчизняного правового поля в зазначеній сфері.

Питання формування та розвитку інноваційної сфери досліджено у працях вітчизняних дослідників А. Дегтяра, А. Поручника, А. Сухорукова, Б. Губського, Б. Кваснюка, В. Бодрова, В. Гейця, В. Савчука, І. Розпутенка, Л. Антонюк,

М. Герасимчука, Н. Чухрай, О. Задорожної, О. Колосова, С. Пирожкова, Ю. Бажала, Ю. Яковця; і зарубіжних – Б. Лессера, Б. Твісса, Д. Дайкера, Д. Тідда, К. Мейера, П. Друкера, Х. Рігса та багатьох інших. В їхніх роботах розкрито питання становлення і розвитку інноваційної сфери національної економіки як у розвинутих країнах, так і в країнах з перехідною економікою, зокрема в Україні, визначено основні аспекти інноваційного процесу. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання інфраструктурного забезпечення системи державного регулювання інноваційної сфери та не розроблено цілісної концепції її становлення для України.

Метою публікації є дослідження поняття “інновація”, проведення аналізу сучасного стану інноваційної діяльності в Україні та чинної нормативно-правової бази в зазначеній сфері, а також розробка пропозицій щодо її вдосконалення.

Термін “інновація” вперше вжив австрійський економіст Й. Шумпетер у 1939 р. у роботі “Кон’юнктурні цикли”, де під інноваціями він розумів зміни з метою впровадження та використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків та форм організації у виробництві [11, с. 159]. Існують і інші трактування поняття “інновація”. Так, за П. Друкером, – це мистецтво надання ресурсам нових можливостей для створення цінностей; за Б. Твіссом – нововведення є інновацією: нововведення – це застосування, тобто процес, у якому дослідження або ідея набувають економічного змісту [10, с. 27]. Вітчизняний дослідник Ю. Бажал наводить власне визначення “інновацій” – це нова функція виробництва, це зміна технології виробництва, стрибок від старої виробничої функції до нової [5, с. 2]. За твердженням Л. Антонюк, А. Поручника та В. Савчука, термін “інновація” можна трактувати в трьох аспектах: інновація в широкому значенні – як будь-яка зміна, що підвищує конкурентоспроможність суб’єктів господарювання; інновація у вузькому значенні – як процес трансформації наукових досягнень у виробництво; інновація, яка впроваджена в господарську практику [4, с. 13].

На нашу думку, з огляду на посилення глобалізаційних процесів, унаслідок яких увесь світ за своєю суттю перетворюється на єдиний ринок, термін “інновація” має відображати зазначені процеси, а тому наводимо власне визначення поняття “інновацій” – це новостворені або вдосконалені технології матеріального чи інтелектуального характеру, виробничого або ж невиробничого застосування, які не мають аналогів у світі та внаслідок впровадження дають вагомий господарський або ж соціальний ефект.

Інноваційну діяльність в Україні регулює низка законів і підзаконних нормативно-правових актів, зокрема Закони України “Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, “Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій”, “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”; Укази Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, “Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України”, “Про заходи щодо використання космічних технологій для інноваційного розвитку економіки держави” тощо.

Згідно зі ст. 1 Закону України “Про інноваційну діяльність”, інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів

наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. У ст. 2 зазначеного Закону наведено основні принципи державної інноваційної політики, серед яких: орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України; визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку; формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності; створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва в науково-виробничій сфері; здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок; фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності [2].

У Законі України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” Верховна Рада України визначає такі стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003 – 2013 роки: модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології; машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії; нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій, високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості; транспортні системи: будівництво і реконструкція; охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища; розвиток інноваційної культури суспільства [3].

На наш погляд, зазначені пріоритети носять здебільшого декларативний характер і виконані до 2013 р. не будуть, оскільки за перший період (2003 – 2007 рр.) майже нічого не зроблено, а згаданим Законом у ст. 8 передбачалось до 2007 р. модернізувати електростанції й електромережі; виробництво сучасної ракетно-космічної та авіаційної техніки, суден і електровозів нового покоління; системні засоби технологічного проектування, виробництва і логістичної підтримки процесів створення техніки нового покоління; розвиток генно-інженерних технологій, генетично модифікованих культур та організмів тощо.

Що ж стосується другого періоду щодо реалізації стратегічних інноваційних пріоритетів з 2008 по 2013 рр., тут присутні інші перепони, як-от: глобальна економічна криза, яка нанесла відчутну шкоду національній економіці, банківському сектору, що в результаті призвело до скорочення бюджетних видатків, у тому числі і на розробку та впровадження новітніх технологій.

Сучасний стан розвитку інноваційної сфери в Україні є неоднозначним. Так, у 2007 р. 11,5 % промислових підприємств, за даними Державного комітету статистики України, впроваджували інновації, в той час як у 2006 р. – 10 %, а в 2005 р. – 8,2 %. Частка промислових підприємств, що впроваджували нові

технологічні процеси в 2007 р., склала 5,0 % (у 2006 р. – 2,7 %), а освоювали виробництво нових видів продукції у відповідний період – 5,5 % (в 2006 р. – 4,7 %) [7]. На наше глибоке переконання, наведені обсяги впроваджуваних інновацій є незначними, а з огляду на те, що більшість технологічних процесів та продукції, задекларованих як інноваційні, на міжнародному ринку є вже здебільшого морально застарілі, реальна частка інновацій є дуже низькою.

Серед джерел надходження інновацій можна виділити, крім інших, діяльність спеціальних економічних зон/територій пріоритетного розвитку (далі – СЕЗ/ТПР) та технологічних парків. Однак Законом України від 25 березня 2005 р. № 2505 “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України 2005 рік” та деяких інших законодавчих актів України”, були відмінені податкові пільги та спеціальний митний режим для суб’єктів господарювання у СЕЗ та на ТПР, а також для технологічних парків. У 2006 р. відповідно до постанови Верховної Ради України (далі – ВРУ) від 21 грудня 2006 р. № 513-V “Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань перевірки ефективності функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні” (далі – Тимчасова комісія) створено таку Тимчасову комісію, однак чітких висновків за визначеною сферою діяльності сформульовано не було. Крім того, в зазначеній постанові навіть не було сформульовано завдань її діяльності [6].

Існує переконання, що, навіть не заглиблюючись в економічні показники роботи СЕЗ/ТПР, а лише проаналізувавши правові засади діяльності, можна було заздалегідь спрогнозувати результат їх роботи. Так, у ст. 1 Закону України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон”, в останній редакції від 17 лютого 2006 р. № 2673-III визначено, що метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України [1]. Тобто, згідно з цим Законом, основним завданням запровадження СЕЗ/ТПР є залучення іноземних інвестицій і створення/відновлення виробництва конкурентної продукції для задоволення потреб внутрішнього ринку та на експорт, але ніяк не побудова інноваційної складової національної економіки. Наприклад, у ст. 3 Закону України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області” в редакції від 31 березня 2005 р. № 1276-XIV, до сфер економічної діяльності, на які розповсюджується зазначений Закон, входять, крім інших, харчова промисловість, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, будівництво, добувна промисловість тощо. Відтак, запровадження новітніх технологій є лише можливим супутнім результатом функціонування СЕЗ/ТПР, якого досягти було складно, оскільки поведінка будь-якого суб’єкта господарської діяльності регламентується об’єктивними економічними законами, згідно з якими їх основним завданням є максимізація прибутку та мінімізація витрат, а при значній кількості вільних виробничих потужностей, дешевій

робочій силі, пільговому режимі оподаткування та незадоволеному внутрішньому попиту достатньо було, в кращому разі, імпортувати застаріле морально обладнання, або ж навіть реалізовувати імпортовану сировину без переробки.

СЕЗ/ТПР могли дійсно стати локомотивами економічного зростання, за належного законодавчого забезпечення технологічно оновити національну економіку та її перехід на інноваційну модель розвитку. Необхідно було лише в базовому Законі України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” (всі інші закони щодо створення окремих СЕЗ/ТПР приймаються на його основі) визначити, що завданням створення вільної економічної зони є залучення іноземних інвестицій і за їх рахунок створення новітніх виробництв, або ж докорінна модернізація існуючих, які були б конкурентоспроможними на міжнародному ринку, визначивши перелік пріоритетних сфер для здійснення технологічного прориву.

Що ж стосується діяльності технопарків, то на початок 2008 р. чинні свідоцтва про реєстрацію мали 15 проектів технологічних парків. У 2007 р. у рамках виконання проектів технологічних парків було реалізовано інноваційної продукції на 2 557,2 млн грн, що на 12,1 % більше за аналогічний показник 2006 р., який становив 2 280,2 млн грн, з них на зовнішньому ринку – 311,7 млн грн. Витрати на НДДКР у 2007 р. склали 24,5 млн грн, що на 10,7 млн грн менше, ніж у 2006 р. Слід зазначити, що внаслідок відміни податкових пільг технопаркам відбулось порушення виконання затверджених бізнес-планів інноваційних і інвестиційних проектів та призвело до невідповідності задекларованих у бізнес-планах цілей фактично отриманим результатам. Відтак, після відміни непрямой підтримки (податкові пільги) було визначено в ст. 6 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та інших законів України”, що в 2007 р. запроваджуватиметься бюджетна програма державної підтримки діяльності технологічних парків шляхом повного або часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування проектів технологічних парків і повної або часткової компенсації відсотків, сплачуваних виконавцями проектів технологічних парків комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування проектів технологічних парків. На зазначені цілі було виділено в 2007 р. близько 30 млн грн [8]. За даними Державного комітету статистики України, обсяг реалізованої промислової продукції склав 717,1 млрд грн [7], відтак, частка технопарків у загальному обсязі реалізації склала 0,4 %.

Відтак, можна зробити попередні висновки, що діяльність технологічних парків не дала відчутних результатів у загальнодержавному масштабі, хоча, на відміну від СЕЗ/ТПР, були всі правові можливості для розвитку саме інноваційної складової. На наше переконання, поясненням ситуації є відміна податкових пільг для технопарків та недостатня пряма державна підтримка їх діяльності.

На думку В. Юрчишина та І. Розпутенка, технологічна міць економіки, що нині стає передумовою включення країни у світовий економічний і гуманітарний простір, залежить не тільки від її спроможності до власних інновацій, а й від уміння впровадження технологій, що створюються в інших країнах. Це може відбуватись через три “канали”: країни можуть імпортувати технології у вигляді капіталу і

споживчих технологічних товарів; країни можуть отримувати чи купувати ліцензії на виробництво відповідних технологій; залучати прямі іноземні інвестиції, насамперед від транснаціональних корпорацій, що сприяє технологічному оновленню країни [9, с. 35]. Ми впевнені, що з наведеним твердженням варто погодитись, однак необхідно зазначити, що тільки дійсно новітні технології, які є актуальними на міжнародному ринку можуть і повинні впроваджуватись на рівні з передовими вітчизняними науковими розробками, оскільки лише це дасть можливість докорінно оновити вітчизняну економіку та забезпечити стійкий економічний розвиток.

З урахуванням вищевикладеного, можна зробити такі висновки. Термін “інновація”, на нашу думку, викладений в публікаціях вітчизняних дослідників і, навіть у чинному законодавстві, не відображає змін, що відбулись внаслідок поширення глобалізаційних процесів, а тому потребує корегування.

Крім того, темпи впровадження інновацій у виробництво є недостатніми, що поглиблює відставання національної економіки. Діяльність СЕЗ/ТПР в Україні, на відміну від більшості інших світових країн, що також їх створювали, не дала можливості забезпечити докорінну модернізацію виробничих потужностей та розвинути виробництво інноваційної продукції. Це є наслідком суттєвих прорахунків, що були допущені під час формування законодавства у зазначеній сфері. Створення технологічних парків, що мало забезпечити впровадження у виробництво вже існуючих вітчизняних технологій, а також стимулювати наукові дослідження, також не дало відчутних результатів у загальнодержавному масштабі.

Для виправлення ситуації, на нашу думку, необхідно: внести зміни в чинне законодавство з питань створення та регулювання СЕЗ/ТПР з метою переорієнтації його на активізацію саме інноваційних процесів за допомогою новітніх технологій, залучених ззовні; відновити пільги та компенсації технологічним паркам і СЕЗ/ТПР (за умови реформування останніх), тим самим створивши цілісну систему щодо впровадження вітчизняних наукових напрацювань і передових світових наукових досягнень для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

У подальших дослідженнях буде приділено особливу увагу діяльності вітчизняних технологічних парків, які мають стати основою українського технологічного прориву.

Література:

1. Закон України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” у редакції від 17 лютого 2006 р. № 2673-XI. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

2. Закон України “Про інноваційну діяльність” у редакції від 31 березня 2005 р. № 40-IV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

3. Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” у редакції від 1 січня 2009 р. № 433-IV. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

4. *Антонюк Л.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – К. : КНЕУ, 2001. – 394 с.

5. *Бажал Ю.* Інвестиційні ресурси економічного зростання / Ю. Бажал // Стратегія економічного розвитку України. – К., 2000.

6. Верховна Рада України : Попередній звіт про виконану роботу Тимчасової

слідчої комісії з питань перевірки ефективності функціонування спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку в Україні: – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>

7. Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Міністерство освіти і науки України : Діяльність технологічних парків України у 2007 році. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/science/innovation/topic/d_tprk/technolog_2007.doc

9. Розвиток суспільства : [монографія] / [Е. Афонін, Ю. Бажал, В. Бакуменко та ін.]; за заг. ред. І. Розпугенка та Б. Лессера. – К. : К.І.С., 2004. – 340 с.

10. Чухрай Н. Інновації і логістика товарів / Н. Чухрай, Р. Патора. – Львів: Львівська політехніка, 2001. – 262 с.

11. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогрес, 1982. – 455 с.

Надійшла до редколегії 18.05.2009 р.